

Magyarosítsunk!

(Egy kis bevezetés. — Magyar helyesírás. — Mesterszók. — Magyar betűszekrény. — Magyar betűöntés. — Belföldi gyártmányok és tanulmányi szemlék. — Magyar nyomdászati stíl. — Kézikönyv. — Szakiskolák. — Önművelődés.)

I.

Most tíz éve, az »Évkönyv« első évfolyamában,* Szabó Eleknek egy a magyarosítás ellenesei által szörnyűködéssel fogadott közleményében, a többek között a következőket mondja: »Magyar könyvtárt, magyar szaklapot, magyar társas összejöveteleket, magyar műveltséget, hogy lehessen magyar nyomda-ipar!«

Ezekből a kívánságokból egy rész, talán a nagyobb rész, az azóta elmúlt tíz esztendő alatt többé-kevésbé beteljesült: van könyvtár az országos egyesület úgyszólván minden kerületi központján, vannak magyar szaklapjaink, a társas élet magyaros, a műveltség magyar irányban halad előre és a magyar nyomdaipar még sem olyan, a minőnek tíz év előtt szeretjük volna és nem olyan, a minővel meg lehetnénk elégedve.

* Magyar Nyomdászok Évkönyve. Szerk. Tanay József. 1883. A szerző saját kiadásában.

A mi nyomda-iparunk az utóbbi tíz esztendő alatt — kétségtelen — sokat haladt, de koránt sem annyit és nem oly irányban, hogy a továbbfejlesztéshez fokozottabb tevékenységgel, körülményesebb ova-tossággal fogni ne kellene. Nincs törekvés a magyar nyomda-iparnak és sajtónak terhére levő intézmé-nyek elhárítására, nincs panaszhang, a mely újra és újra fölvetné a hirdetmény- és a falragasz-bélyeg s más ilyenek nyugöző hatását; szedőink munkájá-nál kevés a műveltséggel járó hibanélküliségre való törekvés, nem is szólva a mesterszóknak még min-dig idegen nyelvből átvett kifejezéseiről és a *magyar* nyomdai műízlés fejlesztése iránti mélységes közöny-ről; noha volnának hivatottak, a kik anyagiasságuk félretevése árán a magyar nyomda-iparnak és a köz-érdeknek is nagy szolgálatokat tehetnének.

A mit a magyar szakirodalom a műízlés fejlesz-tésén lendített, abban a Szakkör tízéves munkálko-dásának oroszlánrésze van és azt hiszem, hogy a mit még el nem érhattünk és a mit csak vállvetett erővel lehet megvalósítani, annak szintén a Szakkör lesz a letéteményese.

Nem lesz tehát fölösleges, ha nagy vonásokban körvonalozom a kérdést és foglalkozom a Szakkörre váró föladatokkal.

II.

A szertelen iparverseny és a gyárias nyomtatás újabb időben csaknem lehetlenné teszik, hogy a tanoncz szigorú fölügyelet mellett sajátítsa el a betű-szedés mesterségét; fölszabadul a nélkül, hogy a *magyar helyesírással* tisztában lenne, és örökös hadi lábón áll saját anyanyelve nyelvtani és helyesírási szabályaival.

Szomorú, de való, hogy a tanoncok nagy része teljesen iskolázatlanul kerül a betűszekrény elé és ott a könyvszedésben való oktatásnál nincs gond egyébre, mint a gépies, túlhajtott tömegmunkára.

Innen van, hogy ritka az a szedő, a ki a magyar helyesírással tisztában volna és keresve is alig tudunk jó magyar szedőkből álló nyomdaszemélyzetet szervezni.

Hogy ez mennyire káros a nyomdákra, a mikor a »nagy correctura« miatt a munka gyors menete akasztatik meg és mennyire kizárja a technikailag is szabatos munka lehetőségét, csak az tudja föl-fogni, a kinek az üzletmenet alkotó részei fölött tiszta átnézete van és a ki a fölületes munkának nem barátja.

Van sok író is, a ki nincs tisztában az orthographiával: ezeknél a szedőre hárul a föladat, hogy a munka hibátlan legyen.

A Szakkörnek lesz hivatása ezen segíteni. Vas-szorgalommal kell oda működnie, hogy ne legyen egyetlen betűszedő, a ki a magyar helyesírás némely sajátságai felől tájékozatlan volna és nyújtson módot arra, hogy az irodalom terén föl-föl bukkanó egy-egy »szerző« is találja meg a vonatkozó szabályokat és útbaigazításokat.

A magyar helyesírás kézikönyve megtenné a legméltánylandóbb szolgálatot. Olyan kézikönyv például, mint a német *dr. Sanders Dániel* tanár »Orthographisches Hilfsbuch als Norm für Schriftsetzer und Druckberichteriger«. Ez a 178 lapra terjedő könyv foglalkozik a fraktur és az antiqua betűk magyarázatával, az alphabetikus sorrenddel, a hangzókkal, szótagolással, elválasztásokkal, összetett szavakkal,

betűkettőzésekkel, egyes betűk sajátágaival, az írásjegyek alkalmazásával, kezdőbetűkkel vagy nagybetűkkel, számok használatával, rövidítésekkel és közli a német nyelv szótárát azon szavakból, melyek alkalmazása iránt még nincs teljes megállapodás.

Egy ilyen magyar kézikönyv kiadását mindenki örömmel fogadná, mert egyesítve volna benne mind az, a mi egy magyar nyelven írt könyvnek helyesírásilag pontos előállításánál tanácsadó, útbaigazító lehet.

Nagyobb nyomdákban szokás *házi orthographiát* is megállapítani, a mely ugyancsak egy pár főbb iránytani vonatkozású pontra terjed s vele együtt meghatározza a könyvszedés technikai szabályait; ú. m. milyen szélességű szedést hány ciceróval kell bekezdni, a szöveg rövid vagy hosszú ékezetekkel legyen-e szedve, az egyszerű *c* vagy a *cz* elve követessék; továbbá az idegen szavak idegen leírás szerint vagy pedig magyaros formában vétessenek, például: *philosophia* vagy *filozófia* stb.

Egy ily *házi szedés-szabály* összeállítását nem kevésbé ajánlhatom a Szakkör figyelmébe. Készítse el és küldje meg minden nyomdának. Bizonyos, hogy elfogadják és gyakorlati alkalmazásukkal a magyar helyesírást és a szabatos szedést egyöntetűbbé teszik.

III.

A nyomdászat Magyarországon négyszáz év alatt sem tudott megszabadulni a *mesterszók* idegen alkalmazásától. Az a kevés haladás, a mi a »fattyúsor«, »temetés«, »lakodalom«, »bekezdés«, »kimenet« stb. műkifejezésével ránk tapadt, egy-egy föl-föllobbanó magyarosítási mozzanat halvány maradéka, de egé-

szében még ma sincs szótárunk a nyomdai szakmának technikai műkifejezéseiről.

Pedig e téren a szorgalmas gyűjtő nagyon sok adatot halmozhatna össze a francia, német és angol írányművekből. A tudományos akadémia foglalkozik a különböző iparágak mesterszóinak egybeállításával és megmagyarosításával. Vagy tíz év előtt föl is szólította a nyomdász-egyletet, hogy az idegen mesterszók összegyűjtésével és a már meglevő magyar kifejezések hozzácsatolásával legyen szolgálátára. Az egylet ezzel a szereppel Pusztai Ferenczet bízta meg, a kinél az ügy — sajnos — elposványosodott.

A Szakkör hivatása, hogy a mesterszók és műkifejezések tekintetében végét szakítsa a germanizációnak. Gyűjtse össze az idegen kifejezéseket, lépjen érintkezésbe az akademiával és ha megvan, a *magyar mesterszók*, terjeszsze el a legszélesebb körökben.

IV.

A *magyar betűszekrényről*, mint olyanról, a melynek alkalmazásával a szedési gyorsaság fokozását érhetjük el, sokan czikkeztek már, de talán senki sem többet és senki oly alaposan, mint Szabó Elek.

Ugyancsak ez »Évkönyv« 1891-iki hetedik évfolyamában a szedésverseny alkalmával tapasztaltakról mondja el véleményeit és a következő három reformpontozatot állapítja meg: 1. A szekrény nagyságméreteinek nem szabad akkoráknak lenni, hogy belé ne tudjunk minden részébe látni ágaskodás és nyúlni nyújtózkodás nélkül (szélességét 63 cm., magasságát 90 cm.-re ajánlja). 2. Csak az a helyes szekrény, a melyben a betűhelyek a nyelv természetéhez vannak

alkalmazva. 3. A szekrények magyar betűhelyekkel szerelendők föl, ú. m. *cs, gy, ly, ny* és *sz* kétjegyű betűk current alakjaival. És ugyancsak közli a kisebb arányú magyar betűszekrényt kétjegyű magyar betűkkel.

Ha csatlakozom is Szabó Elek elfoglalt álláspontjához és elfogadom a kétjegyű betűkre vonatkozó nézeteit, a szekrény-kérdést a kétjegyű betűk kérdésétől mégis elválasztanám.

A magyar beosztású szekrény gyártása a szekrény-szállítók, a kétjegyű betűk szállítása pedig a betűöntők dolga.

Szabó Elek a Szakkör figyelmét hívja föl az ő magyar szekrénye tervezetének kipróbálására, de megfélekedezik róla, hogy kétjegyű betű nincs, tehát annak alapján a próba meg sem ejthető. Helyesnek tartom a kipróbálást eszközölni, de egyelőre — míg kétjegyű betűink lesznek — a mai egyes betűkkel, a magyar nyelv természetéhez viszonyítva beosztott szekrényből.

De hát ilyen szekrény sincs még!

Ám készíttessen Szabó Elek valamely nyomdai berendezések előállításával foglalkozó gyárossal egy-néhány magyar beosztású próba-szekrényt és biztosítom, hogy a sikeres próba után kizárólag ilyent gyártanak, úgy hogy nem is lesz szükség annak szerfölötti ajánlására: csak az úttörő munkát tegye meg valaki. Ne a megrendelő nyomdatulajdonosoktól várjuk az újítást, de a szekrénygyárosoktól, a kik a magyar beosztású szekrényeiket minden nehézség nélkül terjeszthetik el. A ki új szekrényeket készít, bizonyára magyar beosztásúakat rendel.

V.

Sokkal nehezebb a betűöntőkkel jutni eredményre. *A magyar betűk öntéséről* szólva, tudjuk, hogy minden betűöntődének, a mely Magyarországnak is dolgozik, van »magyar öntőczédulája«, a melyre bátran hivatkozik, mint a legjobban kipróbáltra. És mégis oly rosszul állítják össze a magyar betűket, hogy a hiányok pótlására újabb megrendelést kell tenni. A panasz mindig megújul, de hogy orvoslásra találna, ne higyjük.

Vannak már hazai betűöntődéink is, a melyektől méltán elvárhatjuk, hogy e körülményre súlyt helyezzenek és tökéletes öntőczédula szerint szállítsák a magyar betűket. Ez lehet a legfőbb előnyük a külfölddel szemben, a mely a versenyben, mint olcsóbb és elterjedtebb, minden áron fölszínen maradni iparkodik.

Vegyék be öntőczéduláikba a kettősjegyű magyar betűket is, mert a míg az a szedés fokozásán sokat lendít, addig a betűöntődének hasznot is hajt.

És itt ismét csak azt kell hangsúlyoznom, hogy: tessék megkezdeni! A Szakkör, elfogadva Szabó Elek nézeteit, tegyen lépéseket a hazai betűöntődéknél és nem kétlem, hogy lesz magyar öntőczédula kétjegyű betűkkel.

VI.

Belföldi gyártmányok és tanulmányi szemlék.

A nyomda-ipar egyik legszükségesebb kelléke a papír, és úgyszólván majdnem egyedül ez a gyártmány az, a melyet a belföldön nagyban és versenyképes módon készítenek. A diósgyőri papír nemcsak itthon, de a külföldön is híres. A »Papír-ipar rész-

vénytársaság« gyártelepei, a hermaneczi gyár, a fiumei, brassói stb. stb. számtalan papirgyár erősen kiállja a versenyt a régóta beözönlő külföldi papirokkal.

Festék- és hengeranyag-gyáraink alig vannak. — A meglevők annyira kicsinyben dolgoznak, hogy nem állják ki a külföldi versenyt. Pedig egy jól felszerelt festék- és hengeranyag-gyár a hazai gyár-
ipar közt hézagot pótolna.

Gép-, szerszám- és nyomdabutor-gyárunk is van. a Wörner-féle Budapesten, a mely különösen az utóbbiakban meglehetősen kiszorította a külföldet.

Betűöntődéink is vannak a fővárosban, a melyekre nagy szerep vár. A magyar nyomda-iparnak olyan betűöntőkre van szüksége, a kik hivatásukat a magyar viszonyokhoz és magyar ízléshez alkalmazzák.

Ha a hazai gyár-
ipart egybevetve megfigyeljük, arra a meggyőződésre jutunk, hogy a nyomda-
ipar a hazai gyártmányokat nem méltányolja eléggé, mert nem is méltányolhatja.

Legnagyobb részét e gyáraknak alig ismerik, gyártmányaik iránt bizalmatlanok; és viszont mert a forgalom kevés, versenyre nem vagy alig képesek.

A Szakkör nagyon jól tenné, ha évenként egyszer egy-egy ilyen gyárba *tanulmányi kirándulást* rendezne, a hol a tagok szemléleti úton ismernék meg a hazai szakmabeli gyár-
ipart és alkalmuk nyílnék annak jó nevét kelteni. A gyárosok, kevés áldozat árán, kellő ismertetés mellett aztán lassan-lassan tért hódíthatnak.

VII.

A magyar nyomdászati stíl kérdését a Szakkör egyik múlt évi ülésén hirdetett pályázat lett volna

hivatva megfejteni, megállapítani. Fájdalom, a kérdés vagy nem volt elég széles körben ismertetve, vagy kicsinyelték a jutalom-összeget; de csak egyetlen (még hozzá avatatlan!) pályamunka folyt be és nem pályáztak éppen azok, a kik pedig arra hivatottak lennének.

A nyomdai műízlés fokozását semmi sem segítené elő jobban, mint éppen a magyar nyomdászati stílt illető buvárlat, és mi sem lendíthetne a magyar nyomdai termékek ügyén nagyobb hatálylyal, mint éppen az önállás felé törekvés, a külföldi jó-rossz minták rabszolgai utánzásának félretevése.

Azt hihetnők, hogy a magyar stílről nyomdai szempontból beszélni sem lehet, de sőt hogy magyar stíl egyáltalán nincs. Pedig annyira van, hogy irodalma is van már és nem tart soká, hogy a magyar stíl nemcsak a tulipántos ládán, Munkácsy festményein, a fazekasok alkotásain, a kalotaszegi varrottason, de még a nyomdai termékeken is érvényesül.

A ki valaha megfigyeléseket tett a francia, angol, német és amerikai könyvek és accidenz-munkák között, rájöhetett a nagy különbségre, a mely azok közt nyilvánul. A francia élénk, fürge természetére a könyvek külformájából és az accidenz-munkák kompozíciójából az első pillanatban ráismerhetünk éppen úgy, mint az angol begombolkozódó és a német »szobatudós« természetére minden munkájukból; egészen más az amerikai, a kinek szeleburdi természetét minden munkája dokumentálja, a szabálytalanság az ő stílje, betűinek alakja merészen kicsapongó, szédés és nyomás kihívó, rikítón tarka.

A magyar ember természetét vajjon ne lehetne jellemezni? Ne lehetne annak a sajtó külformájában

kifejezést adni? Azt mondja erre Réthy László »Magyar stíl« című füzetében, hogy: »A szemlélet mélységétől függ, hogy a nemzetek alkotásaiban mindenfelé megtaláljuk azokat a kapcsokat, a melyek a külsőt a belső okokkal kötik össze, hogy úgy a nemzet lelkéhez jussunk, ahhoz a forráshoz, a melyből stíljének egész folyama árad ki. Van magyar stíl, mert van magyar nemzet; s a kik a magyar stílt a fantazmagóriák világába akarják űzni, a stíl fogalmára nézve tévedésben vannak. A magyar nemzet sok-sok század év szövevénye, olyan vonásokkal, melyek Ázsiára emlékeztetnek, olyan vonásokkal, melyek a szláv népekhez kötik, ismét másokkal, melyek Nyugat-Európával kapcsolják össze, míg bizonyos pontokon, az egyetemes európai fogalmába vonják. Minél magasabbra megyünk a nemzeti élet létráján, annál inkább látjuk e szövevény átmenceteit, a legerősebb nemzeti vonásokból a mind határozottabban színeződő európaiba, a nélkül, hogy csak egy ponton is megszűnnék magyar lenni... A milyen a nemzet egyénisége, olyan a stílje is. — A nemzet stílje egyéniségéből fejlődik, csak színezetei mások, a szerint, a mint alkotásai: az ázsiaiból az egyetemes európaiba fölemelkedő nemzeti szellem fokozataival, tartalmával függnek össze... Ha azt tudjuk, hogy a magyar nemzet egysége, vérében, gondolkozásában egy nagy folyamat, mely a török-perzsa világ szomszédságából indul ki, majd a szláv területeken növesztve hullámain, az európai élet nagy folyamába ömlik: meg fogjuk találni mindenütt azt a keresve keresett *magyar stílt!*«

A Szakkör ne ejtse el a napirendről egyelőre levett kérdést. Hirdessen inkább nagyobb értékű pályáza-

tot, hosszabb határidővel és ne mulasztja el belevonni a kérdésbe a hazai betűöntődék érdekelttségét és a hazai műtésztek szakvéleményét.

A magyar nyomdászati stíl meg lesz teremthető.

VIII.

A *nyomdászok kézikönyve*, a melynek füzetes kiadására a Szakkör tízéves fönnállásának emlékezetére legközelebb vállalkozott, monumentalis alkotása lesz a Körnek és első olyan munka lesz a magyar szakirodalomban, a mely alapjában kezdi a nyomdászat ismertetését, a mesterfogások egybefoglalását és tökéletes képet ad a szakismeretek elsajátítására.

Régen érzett hiányt pótol vele a Szakkör, mert a jól szerkesztett kézikönyv kiszámíthatatlan mérvben járul hozzá, hogy a szakismeretek mindinkább tökéletesüljenek és finomuljon a műízlés, a melyet eddig sokan nem ismertek.

Nyomdászati tankönyv lesz az, a melyből oktatást, tanulmányt merítsen a nyomdász, hogy a mit netán a fölületes tanoncz-oktatás miatt elhanyagoltak, magánszorgalomból pótolja ki.

Azért örömmel fogadjuk a kézikönyv megjelenését.

Különösen azért is, mert ha oly egyén szerkeszti, a kinek kipróbált tolla iránt szaktársaink ország-szerte elismeréssel vannak és ha a Szakkör minden erejét latba veti, e kézikönyvet nem lesz nehéz elterjeszteni.

IX.

A nyugat minden nagyobb városában van már nyomdászati *szakiskola* és méltán, mert a mi a vidéken képtelenség, a fővárosokban játszi könnyűség-

gel érhető el. A londoni, párisi, hécsi, lipcsei, stuttgarti, berlini stb. szakiskolák pótolják a nálunk divó esteli ipariskolákat, a hol tanonczaink az ismeretkörüknek éppenséggel meg nem felcő tantárgyakból nyernek oktatást. — A százakra menő nyomdász-tanonczokat az említett városokban külön szakiskolában oktatják, a szakmájuk keretébe illő tantárgyakból; megtanítják a szedés és nyomás szabályaira, fejlesztik ízlésüket, szakértelmüket, hogy kész ember legyen belőlük, mire a nagyvilágba indulnak.

A szakiskola eszméje ott virágzik leginkább, a hol a nyomdászati műízlés a legjobban van kifejlődve, a hol lehet és kell szépet és nagyot alkotni, a hol példákban nincs hiány. Ez pedig a fővárosokban van meg.

Budapesten — csodálatos — még ma sincs szakiskola. Pedig ha szerveznők, megteremné a gyümölcsseit: értelmes, jó ízlésű accidenz-szedőkben nem volna oly nagy a hiány; jobban válnának egyenrangúakká: munkájuk egyforma méltánylásra találna. Míg ma, a magas fizetési árszabály mellett nagy a méltánytalanság, hogy például a bizonyos pénzes rossz szedőt éppen úgy kell megfizetnünk, mint a sokkal jobban hasznavehetőt.

Itt is a Szakkörre vár a cselekvés. Indítson mozgalmat a fővárosi nyomdatulajdonosoknál a szakiskola létesítése tárgyában, és ha másképp nem megy, szerezzen a munkás-osztályból is pártfogókat, mert hisz a fölszabadulandó tanoncok úgyis csak a munkás-osztály létszámát fogják szaporítani s itt szükséges, hogy a collegialis tiszteletre méltó legyen.

X.

Az elmondottakból azonban egy fő tanulságot kell levonni: az *önművelődés* szükségességét.

Nem használ itt a magyar helyesírás kézikönyve, a mesterszók gyűjteménye, a magyar betűszekrény kieszelése, a magyar betűöntés és honi gyártmányok, a magyar nyomdászati stíl, a kézikönyv és a szakiskola, ha nincs érzék a magyar nyomdász-ifjuságban, hogy ezek horderejét fölfogják és méltányolják: ezért leginkább arra törekedjék a Szakkör, hogy a tagok létszáma *önművelődés céljából* gyarapodjék. Hasson oda, hogy a Kör működésének nagy horderejét a fővárosi mérvadó körök épúgy, mint a szakársak nagy tömege fölfogják; ne kiméljen fáradságot, hogy a vidékről egyelőre legalább a nyomdatulajdonosokat vonja be a Kör kebelébe, aztán amint terjednek a Szakkör eszméi, gyarapodnak a terjesztői is és eljön az idő, hogy lesz magyar nyomdaipar!

Láng József.